

УДК: 614.23:616-052:340

ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ СПІВПРАЦІ
ЛІКАРЯ І ПАЦІЄНТА
(ОГЛЯД ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ)

П. Б. Коваль, О.І. Прохно

Клінічна лікарня «Феофанія»,
Національний Медичний
Університет імені О.О.Богомольця
(м. Київ, Україна)

Ключові слова: законодавча база, юридичний аспект, права, обов'язки, лікар, пацієнт.

Резюме. У даній статті представлено огляд законодавчої бази з приводу юридичної точки зору співпраці лікаря і пацієнта. Незважаючи на значну кількість нормативно-правових актів у сфері охорони здоров'я, медичному працівнику не завжди вдається розібратися з усіма вимогами чинного законодавства задля належного дотримання прав пацієнтів і захисту своїх прав як лікаря для врегулювання належним чином питання взаємовідносин з пацієнтом. На жаль, на сьогодні в українському законодавстві відсутній єдиний нормативний акт, який містив би чіткий перелік прав і обов'язків безпосередніх учасників лікувального процесу. Згідно з Конституцією України, стаття 49: Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Але, основу взаємовідносин в системі «лікар – пацієнт» все ж таки повинні складати такі людські якості, як повага один до одного, а також емпатія - здатність до співчуття - та індивідуальний підхід до пацієнта з боку лікаря; довіра до лікаря і співробітництво з ним з боку пацієнта. Адже якість співробітництва, тобто взаємного усвідомленого прийняття активної участі у лікувальному процесі, залежить від обох сторін.

Незважаючи на значну кількість нормативно-правових актів у сфері охорони здоров'я, медичному працівнику не завжди вдається розібратися з усіма вимогами чинного законодавства задля належного дотримання прав пацієнтів і захисту своїх прав як лікаря для врегулювання належним чином питання взаємовідносин з пацієнтом.

Тема прав пацієнтів завжди жваво обговорюється у засобах масової інформації. Натомість, про права лікаря говорять не так часто. На жаль, на сьогодні в українському законодавстві відсутній системний підхід до прав і обов'язків як пацієнтів, так і лікарів. Немає єдиного нормативного акта, який містив би чіткий перелік прав і обов'язків безпосередніх учасників лікувального процесу. Саме тому нашою метою стало вивчення прав і обов'язків обох сторін, які, на нашу думку, повинні доповнювати одна одну і стати основою взаємовідносин в системі «лікар – пацієнт». Базу таких взаємовідносин повинні складати такі людські якості, як повага один до одного, а також емпатія - здатність до співчуття - та індивідуальний підхід до пацієнта з боку лікаря; довіра до лікаря і співробітництво з ним з боку пацієнта. Адже якість співробітництва, тобто взаємного усвідомленого прийняття активної участі у лікувальному процесі, залежить від обох сторін.

Права пацієнта:

1. Пацієнт має право на вільний вибір закладу охорони здоров'я (Закон України №2801-ХІІ

від 19.11.1992 р., стаття 6. Право на охорону здоров'я), а також: кожний пацієнт, який досяг 14-ти років, має право на вільний вибір лікаря (частина перша статті 38 в редакції закону № 997-V від 27.04.2007; вибір лікаря і лікувального закладу (Закон України №2801-ХІІ від 19.11.1992 р., стаття 6. Право на охорону здоров'я). Пацієнт має право відмовитися від лікування (Стаття 43 доповнена частиною згідно із Законом №997-V від 27.04.2007). Пацієнт також вправі вимагати заміни лікаря.

Пацієнт має право знати ступінь акредитації медичного закладу, стаж роботи лікаря, його ступінь та наукове звання, має право на ознайомлення з родом наукової діяльності.

При виборі лікаря пацієнт має право керуватися іншими факторами, такими як відгуки інших пацієнтів, особисті враження від спілкування з лікарем.

Пацієнт, який не бажає продовжувати лікування у конкретного лікаря, повинен звернутися з відповідною письмовою заявою на ім'я головного лікаря закладу охорони здоров'я. Заява обов'язково має містити: прізвище, ім'я, по батькові; місце проживання; суть прохання з обґрунтуванням необхідності заміни лікаря та має бути підписана пацієнтом із зазначенням дати.

Керівник лікувального закладу зобов'язаний відреагувати на таке звернення у терміни, передбачені чинним законодавством, а саме статтею 20 Закону України «Про звернення громадян» від 2

жовтня 1996 р., № 393/96-ВР. Звернення, які не потребують додаткового вивчення, розглядаються невідкладно. Заміну лікуючого лікаря, залежно від обставин, бажано здійснити у термін, що не перевищує 15 днів.

2. Пацієнт має право на полегшення болю, пов'язаного із захворюванням і (або) втручанням, доступними способами та засобами (Закон України №2801-ХІІ від 19.11.1992 р., стаття 6. Право на охорону здоров'я).

Це право пацієнт може використати в будь-якому компетентному медичному закладі за зверненням, а якщо це стосується межі «життя – смерть» - незалежно від того, чи є даний заклад комерційним.

3. Поважне й гуманне ставлення з боку медичного персоналу, обстеження та лікування в умовах, що відповідають гігієнічним нормам (Закон України №2801-ХІІ від 19.11.1992 р., стаття 6. Право на охорону здоров'я).

Медична етика є важливою складовою в діяльності медичних працівників. Лікар повинен розуміти моральність, чітко відрізнити категорії добра й байдужості у стосунках з пацієнтом і його родиною. Співчуття визначено як розуміння і відношення до страждань іншої особи, необхідне для практики в медицині. Для того, щоб мати справу з проблемами хворого, лікар повинен ідентифікувати симптоми, які турбують хворого та причини, що полягають в їх основі, а також повинен прагнути допомогти хворому досягти полегшення. Хворі краще піддаються лікуванню, якщо вони помічають, що лікар цінує їхнє ставлення і лікує їх, а не тільки їхнє захворювання.

Відповідно Закону України «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення» у будь-якому лікувальному закладі повинні бути створені належні санітарно - гігієнічні умови праці.

4. На застосування методів діагностики, профілактики та лікування пацієнт повинен дати згоду (Закон України №2801-ХІІ від 19.11.1992 р., стаття 34. Згода на медичне втручання). Пацієнтам віком до 14 років (малолітні пацієнти), а також пацієнтам, визнаним недієздатними, медичне втручання здійснюється за згодою їх законних представників, в установленому законом порядку (Частина перша статті 43 в редакції Закону № 1489 –ІІІ від 22.02.2000, зі змінами, внесені згідно із Законом № 1033-V від 17.05.2007, № 997-V від 27.04.2007). У невідкладних випадках, коли реальна загроза життю хворого є наявною, згода хворого або його законних представників на медичне втручання не потрібна (Закон України №2801-ХІІ від 19.11.1992р.стаття 43. Згода на медичне втручання).

Необхідною передумовою будь-якого лікування є отримання відповідної поінформованої згоди пацієнта. Перед початком лікування лікар повинен надати пацієнту у доступній формі інформацію про стан здоров'я пацієнта, мету проведення запропонованих досліджень або лікувальних за-

ходів, наявність ризику для життя і здоров'я. Після з'ясування та узгодження всіх питань щодо плану лікування, підписується угода (контракт) про надання медичної допомоги, згідно з якою одна сторона – лікар - бере на себе доручення іншої сторони – пацієнта або його представника про надання медичної допомоги на умовах, передбачених угодою, а інша сторона – пацієнт або його представник зобов'язується дотримуватися і виконувати норми та правила, відповідні розпорядження й рекомендації лікаря чи лікувально-профілактичного закладу.

Винятком є невідкладні стани, коли існує реальна загроза життю пацієнта. У такому разі отримання згоди пацієнта на медичне втручання не потрібне.

5. Одержання інформації про свої права й обов'язки та стан свого здоров'я, а також на вибір осіб, яким в інтересах пацієнта може бути передана інформація про стан здоров'я (Закон України №2801-ХІІ від 19.11.1992 р., стаття 6. Право на охорону здоров'я).

Пацієнт має право ознайомитись із внутрішнім статутом медичного закладу. Пацієнт має право безпосередньо (власноруч та на власні очі) ознайомитись із медичною документацією, яка стосується його здоров'я (медичною картою), проте вносити документацію за територію лікувального закладу пацієнтам забороняється. Копію медичних документів пацієнт може зробити лише за дозволом його лікуючого лікаря, на власний розсуд останнього. Якщо інформація, що знаходиться в медичній документації, необхідна пацієнту для будь-яких своїх цілей, він має право вимагати консультаційний висновок або виписку з даного лікувального закладу.

Мають право на отримання інформації про стан здоров'я дитини або підопічного батьки (усиновлювачі), опікун, піклувальник за наявності відповідних документів.

У разі смерті пацієнта члени його сім'ї або інші уповноважені ними фізичні особи мають право бути присутніми при дослідженні причин його смерті та ознайомитися з висновками щодо причин смерті, а також право на оскарження цих висновків у судовому порядку.

6. Пацієнт має право на проведення на його прохання консилиуму й консультацій фахівців (Закон України №2801-ХІІ від 19.11.1992 р., стаття 6. Право на охорону здоров'я).

Реалізація цього права припускає істотне розширення можливостей і забезпечення належного рівня якості лікувально-діагностичного процесу.

7. Пацієнт або його опікун має право на отримання достовірної і повної інформації про стан здоров'я, у тому числі, на ознайомлення з відповідними медичними документами, що стосуються його здоров'я (Закон України №2801-ХІІ від 19.11.1992 р., стаття 39. Обов'язок надання медичної інформації. Стаття 6. Право на охорону здоров'я).

Пацієнт має право безпосередньо та безпешко ознайомитися з інформацією про стан свого здоров'я, але ця інформація не повинна бути надана проти його волі. У разі несприятливого прогнозу розвитку захворювання інформація може бути надана родичам пацієнтів, з врахуванням етичних норм, якщо сам пацієнт не заборонив надавати цю інформацію.

8. Збереження в таємниці інформації про факт звернення за медичною допомогою, про стан здоров'я, діагноз та інших відомостей, отриманих при його обстеженні та лікуванні (Закон України №2801-ХІІ від 19.11.1992 р., стаття 40. Лікарська таємниця).

Медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторону життя громадянина, не мають права розголошувати ці відомості, крім передбачених законодавчими актами випадків:

- запит судово-слідчих органів у зв'язку із проведенням розслідування або судовим розглядом;
- у випадку надання допомоги неповнолітнім для інформування батьків або законних представників;
- при загрозі поширень інфекційних захворювань, масових отруєнь і уражень;
- з метою обстеження, лікування, а також з метою запобігання шкоди здоров'ю пацієнта, не здатного через свій стан виразити свою волю (пацієнти із психічними розладами).

Передача відомостей, що становлять лікарську таємницю, іншим громадянам, у тому числі посадовим особам, в інтересах обстеження і лікування пацієнта, для проведення наукових досліджень, публікації в науковій літературі, використання цих відомостей у навчальному процесі, або в інших цілях допускається тільки за згодою пацієнта.

9. Оскарження неправомірних рішень і дій медичних працівників і лікувально-профілактичних закладів (Закон України №2801-ХІІ від 19.11.1992 р., стаття 6. Право на охорону здоров'я). Відшкодування збитків у випадку заподіяння шкоди його здоров'ю при наданні медичної допомоги (Закон України №2801-ХІІ від 19.11.1992 р., стаття 6. Право на охорону здоров'я).

Щоб скористатися таким правом і отримати відшкодування, пацієнтові необхідно довести причинно-наслідковий зв'язок між діями медичного працівника (у зазначеному випадку вони мають бути неправомірними) та настанням негативних наслідків у пацієнта, заподіянням шкоди його здоров'ю.

Для підтвердження своїх сумнівів щодо некомпетентності лікаря, а також для доведення факту завдання матеріальної шкоди пацієнт повинен мати ряд документів, що підтверджують витрати, пов'язані зі сплатою за лікування, призначене для ліквідування наслідків шкоди, що була завдана здоров'ю пацієнта недбалими діями медичних

працівників, з необхідністю додаткового обстеження, діагностування або санаторно-курортного лікування, яке було призначено, а також рішення консилиуму лікарів з приводу його захворювання для доказу неправомірного лікування.

Для доведення факту завдання моральної шкоди пацієнт повинен мати консультаційний висновок невропатолога, щодо погіршення стану здоров'я на нервовій основі.

10. Батьки мають право перебувати з дитиною у лікувальному закладі (Закон України №2801-ХІІ від 19.11.1992 р., стаття 64. Пільги, що надаються матерям в разі хвороби дітей).

Обов'язки пацієнта:

1. Піклуватися про своє здоров'я та здоров'я дітей, не шкодити здоров'ю інших громадян (Закон України №2801-ХІІ від 19.11.1992 р., стаття 10. Обов'язки громадян у галузі охорони здоров'я). Батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я своїх дітей (Закон України №2801-ХІІ від 19.11.1992 р., стаття 59. Піклування про зміцнення та охорону здоров'я дітей та підлітків. Стаття 10. Обов'язки громадян у галузі охорони здоров'я).

2. Проходити профілактичні медичні огляди та диспансерний нагляд, дотримуватися рекомендацій лікаря (Закон України №2801-ХІІ від 19.11.1992 р., стаття 10. Обов'язки громадян у галузі охорони здоров'я).

Права лікаря:

1. Лікар має право відмовитися від подальшого ведення пацієнта, якщо останній не виконує медичних приписів або правил внутрішнього розпорядку закладу охорони здоров'я, за умови, що це не загрожує життю хворого і здоров'ю населення (Закон України №2801-ХІІ від 19.11.1992р.стаття 34. Лікуючий лікар). Лікар не несе відповідальності за здоров'я хворого у разі відмови останнього від медичних приписів або порушення пацієнтом встановленого для нього режиму (Закон України №2801-ХІІ від 19.11.1992р.стаття 34. Лікуючий лікар).

Необхідною умовою для відмови лікаря від подальшого лікування пацієнта є невиконання пацієнтом приписів лікаря або порушення ним затверджених у лікувальному закладі Правил внутрішнього розпорядку. Факт невиконання приписів має бути зафіксований. Призначаючи пацієнтові дату прийому, потрібно зробити запис у медичній карті і взяти від пацієнта відповідний підпис, що він ознайомлений.

2. Лікар має право обмежити надання інформації пацієнту про стан здоров'я, коли повна інформація може заподіяти шкоду здоров'ю пацієнта (стаття 39, Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 р. № 2801-ХІІ (зі змінами і доповненнями).

Слід зазначити, що законодавством не встановлено, коли саме потрібно обмежувати надання пацієнтові інформації, а тому, користуючись та

ким правом, лікар на власний розсуд має визначити, чи може та чи інша інформація зашкодити здоров'ю пацієнта і чи потрібно її обмежувати.

Обов'язки лікаря:

1. Медичною і фармацевтичною діяльністю можуть займатися особи, які мають відповідну спеціальну освіту і відповідають єдиним кваліфікаційним вимогам (Частина друга статті 74 виключно на підставі Закону №1033-V від 17.05.2007. Наказ Міністерства охорони здоров'я України №303 від 08.10.1997 р.). Постійно підвищувати рівень професійних знань та майстерності (Закон України №2801-XII від 19.11.1992 р., стаття 75. Підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації медичних і фармацевтичних працівників).

2. Дотримувати вимог професійної етики і деонтології, зберігати лікарську таємницю (Закон України №2801-XII від 19.11.1992 р., стаття 34. Лікуючий лікар. Стаття 39-1. Право на таємницю про стан здоров'я. Стаття 40. Лікарська таємниця), та надавати своєчасне і кваліфіковане обстеження і лікування пацієнта (Закон України №2801-XII від 19.11.1992 р., стаття 34. Лікуючий лікар).

3. Лікар обирається безпосередньо пацієнтом або призначається керівником закладу охорони здоров'я чи його підрозділу (Закон України №2801-XII від 19.11.1992 р., стаття 34. Лікуючий лікар).

4. Надати пацієнтові в доступній формі інформацію про стан його здоров'я, мету проведення досліджень і лікувальних заходів, прогноз можливого розвитку захворювання, у тому числі наяв-

ність ризику для життя і здоров'я (Закон України №2801-XII від 19.11.1992р.стаття 39. Обов'язок надання медичної інформації).

5. Медичне втручання у пацієнта віком до 14 років (малолітнього пацієнта), а також у пацієнта, визнаного в установленому законом порядку недієздатним, здійснюється за згодою їх законних представників. (Частина перша статті 43 в редакції Закону №1489-III від 22. 02. 2000, із змінами, внесеними згідно із Законом №1033-V від 17.05.2007, № 997-V від 27.04.2007).

6. Застосування нових методів профілактики, діагностики, лікування, реабілітації та лікарських засобів, які знаходяться на розгляді в установленому порядку, але ще не допущені до застосування, можуть використовуватися в інтересах лікування особи лише після отримання її письмової згоди (згоди батьків або законних представників). При цьому повинна бути надана інформація про цілі, методи, побічні ефекти, можливий ризик та очікувані результати (Закон України №2801-XII від 19.11.1992р.стаття 44. Застосування методів профілактики, діагностики, лікування і лікарських заходів).

Висновок

Згідно з Конституцією України, стаття 49: Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Отже, огляд законодавчої бази свідчить про чітке визначення і підпорядкування прав і обов'язків як лікарів, так і пацієнтів.

Література

1. Биомедицинская этика; под ред. В.И. Покровского. – М.: Медицина, 1997. – 224 с.
2. Бобров О. Є. Про лікарську таємницю та клятву Гіппократа / О.Є. Бобров // Нова медицина. – 2004. – №6. – С. 4-7.
3. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII (зі змінами і доповненнями).
4. Закон України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР (зі змінами і доповненнями).
5. Иванюшкин А.Я. Профессиональная этика в медицине: (философские очерки) / А. Я. Иванюшкин. – М.: Медицина, 1990. – 222 с.
6. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (зі змінами і доповненнями).
7. Лікарська етика та медична деонтологія невід'ємні складові частини навчально - виховного процесу у вищих медичних навчальних закладах: навчально-методична конференція, 12 бер. 2003 року: тези доповідей . – Вінниця: ВНМУ, 2003. – 97 с.
8. Москаленко В.Ф. Основи стоматологічної діяльності // В.Ф. Москаленко, В.Г. Бардов. – Вінниця: Нова книга, 2011. – 440с.
9. Назар П.С. Основи медичної етики: навч. посіб. // П.С. Назар, Ю.Г. Віленський, О.А. Грандо. – К.: Здоров'я, 2002. – 344 с.
10. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-ІУ (зі змінами і доповненнями).

**ЮРИДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ
СОТРУДНИЧЕСТВА ВРАЧА И ПАЦИЕНТА
(ОБЗОР ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ БАЗЫ)**

П. Б. Коваль, О.И. Прохно

**Клиническая больница «Феофания»,
Национальный Медицинский Университет
имени А.А. Богомольца
(г. Киев, Украина)**

Резюме. В данной статье представлен обзор законодательной базы юридической точки зрения сотрудничества доктора и пациента. Несмотря на значительное количество нормативно-правовых актов в сфере здравоохранения, медицинскому работнику не всегда удается разобраться со всеми требованиями действующего законодательства для надлежащего поддержания прав пациентов и защиты своих прав, как доктора, для урегулирования должным образом вопроса взаимоотношений с пациентом.

К сожалению, на сегодня, в украинском законодательстве отсутствует единый нормативный акт, который вмещал бы в себе четкий перечень прав и обязательств непосредственных участников лечебного процесса. Согласно Конституции Украины, статья 49: Каждый имеет право на охрану здоровья, медицинскую помощь и медицинское страхование. Но основу взаимоотношений в системе «доктор – пациент» все-таки должны составлять такие человеческие качества, как уважение друг к другу, а также эмпатия – способность к сочувствию и индивидуальный подход к пациенту со стороны доктора, доверие к доктору и сотрудничество с ним со стороны пациента. Ведь качество сотрудничества, взаимного осознанного принятия активного участия в лечебном процессе, зависит от обеих сторон.

Ключевые слова: законодательная база, юридический аспект, права, обязательства, доктор, пациент.

**LEGAL ASPECTS OF COLLABORATION OF
DOCTOR AND PATIENT
(REVIEW OF LEGISLATIVE BASE)**

P. Koval, O. Prokhno

**Clinical Hospital “ Pheophania”, Kyiv, Ukraine
National Medical University named after
O.O.Bogomoletz
(Kyiv, Ukraine)**

Summary. The review of legislative base concerning the legal point of view of collaboration of doctor and patient is presented in this article.

Despite a lot of normatively-legal acts in the field of a health protection, it is not always succeeded to understand a medical practitioner with all requirements of current legislation for the proper maintenance of rights for patients and protection of the rights as a doctor for a properly settlement of question of mutual relations with a patient.

Unfortunately, today the only normative act which contains the clear list of rights and duties of direct participants of curative process is absent in the Ukrainian legislation. According to the Constitution of Ukraine, article 49: Everybody has a right on a health protection, medical care and medical insurance. But, basis of mutual relations in the system " doctor - patient", however must fold such human qualities, as respect to each other, and also an empathy – a capacity for sympathy – and individual approach to a patient from the side of doctor; a trust to the doctor and collaboration with him from the side of patient.

In fact quality of collaboration, that is the mutual realized acceptance of active participation in a curative process, depends on both parties.

Keywords: legislative base, legal aspect, rights, commitment, doctor, patient.